

W efekcie prowadzonych i wdrożonych do praktyki wyników prac badawczych Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi przyznał w 2005 r. nagrody zespołowe dla:

– prof. dr hab. Ewy Słoty za pracę pt. „Identyfikacja komponentów zwierzęcych w mieszankach paszowych – profilaktyka encefalopatii gąbczastej” (metoda ta, oparta na analizie gatunkowo specyficznego fragmentu mitochondrialnego DNA, pozwala na wykrycie dodatku mączki mięsno-kostnej w paszy już na poziomie 0,5%);

– Zespołu badawczego pod kierunkiem prof. dr. hab. Eugeniusza Herbuta za pracę pt. „Ekologiczna i energooszczędna technologia produkcji kurcząt rzeźnych”;

– Zespołu pod kierunkiem prof. dr. hab. Jędrzeja Krupińskiego za pracę pt. „Opracowanie i wdrożenie oceny wartości hodowlanej owiec metodą BLUP – model zwierzęcia dla stad ojcowskich”.

W 2006 r. nagrodą Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi został wyróżniony Zespół pod kierunkiem prof. dr hab. Mariana Różyckiego za pracę pt. „Opracowanie i wdrożenie zmodyfikowanej oceny wartości hodowlanej świń”.

Do ważniejszych osiągnięć Instytutu w ostatnich latach zaliczyć należy również:

- Przygotowanie pierwszego w Polsce „Raportu o Zasobach Genetycznych Zwierząt Gospodarskich”, będącego oficjalnym dokumentem Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz częścią raportu światowego realizowanego pod auspicjami FAO. Raport w sposób bardzo wnikliwy przedstawia stan zagrożenia rodzimych ras i gatunków zwierząt gospodarskich, które ze względu na posiadanie wartościowych cech genetycznych zasługują na ochronę. Instytut, na podstawie upoważnienia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi, na bieżąco koordynuje te działania;

- Wprowadzenie metody BLUP (model zwierzęcia) do oceny wartości hodowlanej owiec, która daje możliwość lepszej niż dotychczas selekcji i doboru materiału rodzicielskiego, a co za tym idzie, uzyskiwania potomstwa o lepszych cechach użytkowych. Do roku 2004 opublikowano dwa tomy wyników uzyskanych w trakcie oceny krajowej populacji owiec;

- Opracowanie nowatorskiej metody identyfikacji białka zwierzęcego na podstawie DNA w mieszankach paszowych, pozwalającej na kontrolę ich składu;

- Opracowanie nowych systemów i warunków utrzymania zwierząt, poprawiających dobrostan oraz zmniejszających negatywne oddziaływanie hodowli na środowisko.

W ostatnich latach nastąpiły znaczące zmiany w zapleczu badawczo-doświadczalnym Instytutu. Obecnie dwa Zakłady Doświadczalne funkcjonują w bezpośredniej strukturze organizacyjnej Instytutu, natomiast pozostałe 10 przekształcone zostały w spółki prawa handlowego. Zakłady i spółki, stanowiące zaplecze badawcze, utrzymują kosztowną bazę różnych zwierząt, umożliwiającą prowadzenie badań i wdrożeń przez Instytut, jak również inne jednostki naukowo-badawcze i szkoły wyższe.

Do ważniejszych przedsięwzięć w zakresie rozwoju bazy naukowo-badawczej i doświadczalnej Instytutu po roku 2000 zaliczyć należy: budowę i organizację Centralnego Laboratorium IZ, organizację specjalistycznych laboratoriów do badań genetycznych i środowiskowo-ekologicznych, modernizację 4 Stacji Kontroli Użytkowości Rzeźnej Trzody Chlewnej (celem spełnienia unijnych wymogów sanitarno-weterynaryjnych), rozbudowę infrastruktury informatycznej nauki, m.in. sieć LAN, budowę w Balicach nowoczesnej audiowizualnej sali konferencyjnej na około 180 miejsc, budowę obory kurtynowej w ZD IZ Grodźcu Śląskim sp. z o.o., modernizację obory i budowę hali udojowej w ZD IZ Odrzechowa sp. z o.o., modernizację fermy krów mlecznych w ZD IZ Chorzełów sp. z o.o., powołanie Krajowego Ośrodka Badawczo-Hodowlanego Gęsi Białej Kołudzkiej, modernizację Krajowego Laboratorium Pasz w Lublinie i przystosowanie go do pełnienia funkcji laboratorium referencyjnego.

Działalność naukowo-badawcza wspomagana jest przez wyspecjalizowane laboratoria:

- Centralne Laboratorium w Aleksandrowicach, posiadające akredytację Polskiego Centrum Akredytacji;

- Krajowe Laboratorium Pasz, ustanowione rozporządzeniem MRiRW jako laboratorium referencyjne w zakresie badania środków żywienia zwierząt;

- Laboratoria Immuno- i Cytogenetyki, koordynujące krajowy system kontroli pochodzenia zwierząt;

- Laboratoria Biotechnologii Rozrodu Zwierząt;

- Bank Materiałów Biologicznych.

XXI wiek stawia przed nauką wielkie wyzwania. Świat wzywa do nowych odkryć i rywalizacji w tym zakresie. Trzeba poświęcić wiele wysiłku i starań, aby nie spocząć na laurach, lecz dotrzymać kroku najlepszym w światowym rankingu badań naukowych. Cieszymy się, że w tej czołówce nie zabrakło Instytutu Zootechniki – Państwowego Instytutu Badawczego.

Organizacyjne i prawno-ekonomiczne uwarunkowania ochrony zasobów genetycznych zwierząt w Polsce

Jędrzej Krupiński, Józefa Krawczyk

Biologiczna i genetyczna różnorodność stanowi istotny element zrównoważonego rozwoju produkcji rolnej i terenów wiejskich. Dlatego też ochrona i zrównoważone wykorzystanie zasobów genetycznych w rolnictwie stanowi jeden z głównych celów polityki

rolnej Unii Europejskiej. Polska posiada długoletnią tradycję w działaniach na rzecz ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich. Dzięki temu kraj nasz wniósł do Unii Europejskiej cenną kolekcję rodzimych ras i odmian zwierząt, uzupełniając w tym zakresie równie liczne zasoby europejskie.

W Polsce największe zagrożenie związane z wyginięciem starych ras zwierząt wystąpiło w latach 70. XX wieku, kiedy to krajowe rolnictwo, wspierane tanimi kredytami, wstąpiło na drogę intensyfikacji i przemysłowych metod chowu, przy wykorzystaniu importowanego, wysoko wydajnego materiału hodowlanego. Krajowe rasy zwierząt o niskiej wydajności zepchnięto na margines działalności gospodarczej, co oznaczało ich wyginięcie. Wówczas ośrodki naukowe, w tym także Instytut Zootechniki, podjęły działania zmierzające do ochrony tych zwierząt, skupowano je z gospodarstw indywidualnych i PGR. Uzyskiwane z ministerstwa rolnictwa dotacje na ten cel nie pokrywały w pełni kosztów utrzymania zwierząt i często jednostki naukowe dofinansowywały tę działalność ze środków własnych, przeznaczonych na działalność badawczą.

Polska, po radykalnych zmianach polityczno-gospodarczych na początku lat 90., aktywnie włączyła się do Światowej Strategii FAO

Zachowania Zasobów Genetycznych Zwierząt Gospodarskich, ratyfikując w 1996 roku Konwencję o ochronie różnorodności biologicznej, opracowaną w 1992 roku w Rio de Janeiro na tzw. „Szczyście Ziemi”. W związku z tym w 1996 roku Minister Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej stworzył w kraju strukturę organizacyjną zalecaną przez FAO, w której koordynację działań w tym zakresie powierzono Centralnej Stacji Hodowli Zwierząt. W 2000 roku Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi zatwierdził 32 programy ochrony zasobów genetycznych, obejmując nimi 75 ras, odmian i rodów. Do prac nad tymi programami włączył się aktywnie Instytut Zootechniki wraz z innymi jednostkami naukowymi, a także związki hodowców. Na wniosek ministra rolnictwa opracowano „Raport krajowy o stanie zasobów genetycznych zwierząt” (2002), który został przekazany do FAO, stanowiąc tym samym cenny wkład Polski do przygotowania „Pierwszego Raportu o Stanie Zasobów Genetycznych Zwierząt w Świecie”.

Prawne i organizacyjne aspekty ochrony zagrożonych wyginieciem ras zwierząt

Unia Europejska od wielu lat prowadzi działania mające na celu ochronę ras zagrożonych wyginieciem i zachowanie ich dla następnych pokoleń. Podstawą wsparcia tych prac jest szereg przepisów, których nie sposób tu wymienić, stanowiących wdrożenie postanowień Konwencji o ochronie różnorodności biologicznej. Przepisy te są często zmieniane i dostosowywane do bieżącej polityki rolnej. Aktualnie wysokość subsydiów dla hodowców utrzymujących zwierzęta gospodarskie zagrożone wyginieciem określa Rozporządzenie Rady (WE) 1698/2005 z 20 września 2005 roku ws. wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW). Rozporządzenie to obejmuje m.in. programy rolno-środowiskowe, których częścią zasadniczą są wytyczne na rzecz ochrony ginących ras zwierząt. Natomiast szczegółowe zasady stosowania wymienionego Rozporządzenia zawarto w Rozporządzeniach Komisji (WE) 1975/2006 i 1974/2006. Załącznik IV Rozporządzenia 1974/2006 zawiera m.in. progi liczebności pogłowia samic, poniżej których hodowla lokalnej rasy jest uważana za zagrożoną; progi te obliczone są dla wszystkich krajów UE i wynoszą (szt.): dla bydła – 7500, dla owiec – 10 000, dla gęsi – 10 000, dla koniowatych – 5000, dla świń – 15 000, dla ptactwa – 25 000.

Podstawą prawną krajowych działań w zakresie ochrony jest Ustawa o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich z dnia 20 sierpnia 1997 roku, wraz z późniejszymi zmianami (Dz.U.02.207.1762). Odpowiednikiem unijnych regulacji w Polsce, poprzez programy rolno-środowiskowe, jest m.in. Ustawa o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich ze środków pochodzących z Sekcji Gwarancji Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej z dnia 28 lipca 2003 r., wraz z późniejszymi zmianami (Dz.U. Nr 229, poz. 2273) oraz wydane do niej Rozporządzenie Rady Ministrów nr 1809, w sprawie szczegółowych warunków i trybu udzielania pomocy finansowej na wspieranie przedsięwzięć rolno-środowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt, objętej planem rozwoju obszarów wiejskich (Dz.U. Nr 229, poz. 2273). Aktualnie trwają prace nad zmianami tych wszystkich krajowych przepisów i dostosowaniem ich do prawodawstwa unijnego na lata 2007-2013.

W 2004 roku, na podstawie Rozporządzenia Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi (Dz.U.04.152.1604), Instytut Zootechniki został upoważniony do koordynacji działań w zakresie ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich. Dla realizacji zadań w strukturze organizacyjnej Instytutu Zootechniki-PIB, oprócz Krajowego Ośrodka Koordynacyjnego, powstał Dział Ochrony Zasobów Genetycznych Zwierząt, którego pracownicy są koordynatorami ds. ochrony poszczególnych gatunków zwierząt. Powołano Zespół Doradczy do spraw ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich. Zespół jest organem doradczym i opiniodawczym Dyrektora Instytutu Zootechniki w zakresie problematyki dotyczącej ochrony i gospodarowania zasobami genetycznymi zwie-

rzał gospodarskich. W skład Zespołu wchodzi przedstawiciele nauki, reprezentanci podmiotów prowadzących księgi oraz organizacji hodowców, instytucji i organizacji związanych z ochroną zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich. Ponadto dla realizacji zadań z tego zakresu powoływane są Grupy Robocze. W Instytucie Zootechniki-PIB działają, powołane przez Dyrektora, Grupy Robocze ds. ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich – koni, bydła, owiec i kóz, trzody chlewnej, drobiu, zwierząt futerkowych, pszczoł, ryb oraz Grupa Robocza ds. metod biotechnologicznych wykorzystywanych w ochronie zasobów genetycznych zwierząt. Grupy robocze opiniują i zatwierdzają programy ochrony, a na podstawie zbieranych obowiązkowo wyników oceny użyteczności zwierząt oceniają ich skuteczność, sugerując konieczność wprowadzania ewentualnych zmian.

Stan aktualny i perspektywy rozwoju zasobów genetycznych zwierząt

W Polsce programem ochrony zasobów genetycznych objęto: 5 ras koni, 3 rasy bydła, 11 ras owiec, 3 rasy trzody chlewnej, 34 rasy i odmiany drobiu grzebiącego oraz wodnego, a także zwierzęta futerkowe i pszczoły, wymienione w tabelach 1, 2 i 3. Programem ochrony objęto także 10 linii i szczepów ryb. Zagrożone wyginieciem populacje utrzymuje się metodą *in situ* lub przechowuje metodą *ex situ*. Metoda *in situ* to w Polsce ciągle najbardziej rozpowszechniona forma ochrony, polegająca na utrzymywaniu zwierząt w kilku stadach, w różnych miejscach, z preferowaniem regionu ich wytworzenia. Metoda *ex situ* polegająca na przechowywaniu zamrożonego materiału biologicznego w postaci nasienia, komórek jajowych, zarodków lub tkanek, jest stosowana w mniejszym zakresie niż sytuacja tego wymaga. Materiał biologiczny, przechowywany w banku izolowanego materiału genetycznego ras zachowawczych, stanowi najlepszą formę zachowania cennych ras zwierząt na wypadek klęsk żywiołowych lub epidemii chorób. Istniejący obecnie w Instytucie Zootechniki-PIB Bank Materiału Genetycznego posiada ograniczone możliwości w tym zakresie i dlatego przewiduje się jego rozbudowę.

Instytut Zootechniki, jako koordynator działań na rzecz ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich, podjął działania zmierzające do utworzenia krajowej bazy danych o tych populacjach i programu do przekazywania informacji do baz europejskich i światowych, w tym FAO/DAD-IS (Domestic Animal Diversity Information System).

Prowadzona przez Instytut oraz uczelnie rolnicze szeroka edukacja społeczeństwa na temat roli i znaczenia lokalnych ras i odmian zwierząt gospodarskich, a także promocja działań PROW, wspierających utrzymywanie ras zwierząt gospodarskich objętych programem ochrony (seminaria, szkolenia, publikacje materiałów informacyjnych i artykułów popularnonaukowych w fachowych wydawnictwach), spowodowały wzrost zainteresowania hodowców tymi populacjami zwierząt. Przewiduje się, że do 2013 roku nastąpi wzrost zarówno liczby zwierząt, jak i ras objętych programem ochrony (tab. 1, 2 i 3). Znaczący wzrost liczebności zwierząt nastąpi szczególnie w populacjach korzystających ze wsparcia finansowego w ramach programów rolno-środowiskowych. Zwiększenie zasobów pozostałych zwierząt, pszczoł i ryb będzie uzależnione od możliwości krajowego budżetu.

Finansowanie ochrony rodzimych ras zwierząt gospodarskich

Poziom wsparcia dla populacji objętych ochroną wynika z oszacowania utraconych korzyści w porównaniu do wysoko wydajnych zwierząt danego gatunku. Przy niestabilnym krajowym rynku rolnym bywa to trudne do określenia. Przed wstąpieniem Polski do Unii Europejskiej realizacja zadań związanych z utrzymywaniem zwierząt lokalnych ras/odmian, zgodnie z przyjętymi programami ochrony, odbywała się przy wsparciu finansowym z budżetu krajowego. Od 2005 roku utrzymywanie populacji objętych ochroną zasobów genetycznych zwierząt jest wspomagane z dwóch źródeł finansowania, skierowanych bezpośrednio do hodowców. Konie,

Tabela 1

Kształtowanie się liczebności lokalnych ras/odmian bydła, koni i owiec w wybranych latach, utrzymywanych od 2005 roku w ramach programu rolno-środowiskowego

Gatunek/rasa	Liczba samic			
	2000 r.	2005 r.	2006 r.	2013 r. (przewidywana)
Bydło	280	735	1084	10 350
Bydło polskie czerwone	280	735	1013	4000
Bydło białogrzbięte	–	–	110	350
Bydło polskie czerwono-białe	–	–	–	3500
Bydło polskie czarno-białe	–	–	–	2500
Konie	430	1317	1947	10 800
Koniki polskie	230	261	374	1700
Konie huculskie	200	505	713	2000
Konie małopolskie	–	349	511	1200
Konie śląskie	–	202	349	1000
Konie wielkopolskie	–	–	–	900
Konie sokólskie	–	–	–	2000
Konie sztumskie	–	–	–	2000
Owce	3805	6691	13 892	40 300
Owce rasy wrzosówka	1500	1768	2958	7000
Owce rasy świniarka	180	228	347	1200
Owce rasy olkuska	95	156	259	800
Polskie owce górskie odmiany barwnej	100	142	222	1000
Owce rasy merynos barwnej	110	84	90	600
Owce uhruskie	250	186	2772	5000
Owce wielkopolskie	500	1149	1632	5000
Owce żelaznieńskie	200	122	184	600
Owce corriedale	70	176	242	600
Owce kamienieckie	300	622	751	2000
Owce pomorskie	500	2058	4435	6500
Cakiel podhalański	–	–	–	5000
Merynos polski w starym typie	–	–	–	5000
Ogółem	4515	8743	16 843	61 450

bydło i owce objęte są płatnościami rolno-środowiskowymi w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich, a więc ze środków unijnych. Od 2008 roku z tego źródła finansowana będzie też trzoda chlewna. Stawki dotacji dla zwierząt objętych programem określa Rozporządzenie Rady Ministrów, wydane do Ustawy o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich ze środków pochodzących z Sekcji Gwarancji Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej. Wysokość dofinansowania utrzymuje się na poziomie zadowalającym dla hodowców, co sprzyja wzrostowi pogłowia tych zwierząt i powstawaniu nowych stad.

Pozostałe populacje zwierząt i ryby objęte programem ochrony korzystają nadal z pomocy krajowej. Stawki dotacji dla zwierząt objętych programem ochrony i finansowanych z budżetu krajowego określone są w ukazującym się corocznie Rozporządzeniu MRiRW.

Tabela 2

Liczebność lokalnych ras trzody chlewnej w wybranych latach, utrzymywanych do 2007 roku w ramach pomocy krajowej ze środków budżetowych (przeznaczonych na postęp biologiczny w produkcji zwierzęcej), a od 2008 roku w ramach programu rolno-środowiskowego

Gatunek/rasa	Liczba samic			
	2000 r.	2005 r.	2006 r.	2013 r. (przewidywana)
Trzoda chlewna	625	866	1071	4500
Puławska	390	445	537	1500
Złotnicka biała	90	249	281	1500
Złotnicka pstra	145	172	187	1500

Tabela 3

Liczebność lokalnych ras/odmian drobiu grzebiącego i wodnego, zwierząt futerkowych i pszczoł w wybranych latach w ramach pomocy ze środków budżetowych przeznaczonych na postęp biologiczny w produkcji zwierzęcej

Gatunek/rasa	Wielkość populacji			
	2000 r.*	2005 r.*	2006 r.*	2013 r. (przewidywana, minimalna liczebność populacji**)
Kury nieśne***	5500	5500	5500	9100
Polbar (Pb)	550	550	550	1000
Zielononóżka (Zk)	550	550	550	1000
Leghorn (G-99)	550	550	550	850
Leghorn (H-22)	550	550	550	850
Rhode island red (R-11)	550	550	550	850
Sussex (S-66)	550	550	550	850
Żółtonóżka kuropatwiana (Ż-33)	550	550	550	1000
Zielononóżka kuropatwiana (Z-11)	550	550	550	1000
Rhode island red (K-22)	550	550	550	850
Rhode island white (A-33)	550	550	550	850
Gęsi***	3200	2440	2490	3950
Zatorska (ZD-1)	200	300	300	400
Biłgorajska (Bi)	200	200	200	400
Lubelska (Lu)	–	–	–	250
Kielecka (Ki)	–	–	–	250
Podkarpacka (Pd)	–	–	–	250
Kartuska (Ka)	–	–	–	250
Rypińska (Ry)	–	–	–	250
Suwalska (Su)	2800	1940	1940	250
Garbonosa (Ga)	–	–	–	250
Pomorska (Po)	–	–	–	250
Romańska (Ro)	–	–	–	250
Landes (LsD-01)	–	–	–	250
Słowacka (Sł)	–	–	–	250
WD-02	–	–	–	–
ND-12	–	–	–	–
Gorgowska (Go)	–	–	–	–
Kubańska (Ku)	–	–	–	400
Kaczki***	2340	1440	1440	5000
Pekin krajowy (P-33)	–	–	–	500
Minikaczka (K-2)	–	–	–	500
Pekin angielski (LsA)	–	–	–	500
Pekin duński (P-8)	1980	840	840	500
Pekin francuski (P-9)	–	–	–	500
KhO-1	–	–	–	500
Pekin angielski A, A-1, A-2, A-3	–	–	–	–
Kh-1, O-1	–	–	–	–
Pekin krajowy (P-11, P-22)	360	600	600	1000
Pekin krajowy (P-44, P-55)	–	–	–	1000
Lisy pospolite	125	97	114	400
Pastelowe	100	37	48	200
Białoszyjne	25	60	66	200
Tchórze	30	138	102	250
Króliki popielniańskie białe	30	74	78	200
Szynszyle beżowe	22	100	100	200
Nutrie	–	–	–	1700
Rodziny pszczoły rasy środkowoeuropejskiej (rodziny)	317	518	555	800
Linia M Augustowska	100	122	120	200
Linia M Północna	22	103	115	200
Linia M Asta	100	163	155	200
Linia M Kampinoska	95	130	165	200

*maksymalna liczba zwierząt wg Rozporządzenia MRiRW w sprawie stawek dotacji przedmiotowych dla różnych podmiotów wykonujących zadania na rzecz rolnictwa

**docelowe minimalne liczebności określone w programach ochrony

***dotacja naliczana jest na ptaki dorosłe – samce i samice

Fot. 1. Gęsi kieleckie (fot. T. Kisiel, M. Adamski)

Fot. 2. Minikaczki K-2 (fot. T. Kisiel, M. Adamski)

Fot. 3. Kury zielononóżki kuropatwiane Z-11 (fot. J. Krawczyk)

W konsekwencji takiego rozwiązania hodowcy utrzymujący populacje zwierząt finansowane z programu rolno-środowiskowego uzyskują dopłaty na poziomie pokrywającym straty wynikające z ich niższej produktywności. Pomoc z budżetu krajowego jest zmienna i ograniczona do minimalnej liczebności zwierząt. Istnieje więc obawa, że do 2013 roku nie uda się zwiększyć tych populacji do poziomu wyznaczonego w celach programów ochrony.

Działalność Instytutu Zootechniki-PIB na rzecz ochrony i zachowania zagrożonych wyginięciem ras zwierząt gospodarskich

Instytut Zootechniki-PIB od wielu lat podejmuje wszechstronne działania na rzecz ochrony zwierząt gospodarskich zagrożonych wyginięciem, a formalne powierzenie obowiązków koordynacji w tym zakresie od 2004 roku wiąże się z wykonywaniem wielu dodatkowych prac, niezmiernie ważnych dla realizacji zadań wynikających z programów ochrony. Pracownicy Działu Ochrony Zasobów Genetycznych Zwierząt IZ-PIB są współautorami opracowywanych programów ochrony, wnosząc do nich cenne wytyczne, wynikające z praktyki i specjalizacji w zakresie chowu poszczególnych gatunków zwierząt. Powołani przez Dyrektora Instytutu koordynatorzy ds. poszczególnych gatunków zwierząt sprawdzają szczegółowo dokumentację hodowlaną zwierząt, pod kątem spełniania wymogów zatwierdzonych dla każdej rasy programów ochrony, a następnie wydają zaświadczenia o objęciu zwierząt tym programem, co stanowi podstawę dla hodowcy o ubieganie się o dotację.

Instytut Zootechniki-PIB aktywnie włącza się w działania zmierzające do restytucji ras zwierząt, które są rozproszone po kraju, często bez potwierdzonych rodowodów lub z dużym udziałem genów ras wysoko wydajnych. Na podstawie porównań do wzorców rasowych, analizy wyników badań DNA, wybierane są zwierzęta i opracowywane programy ich restytucji i ochrony. W najbliższych latach przewiduje się restytucję kozy karpackiej (fot. 1, IV str. okładki). Stado tych zwierząt, liczące 19 kóz i 4 koźły, udało się zgromadzić w Rymanowie (ZD IZ Odrzechów Sp. z o.o.). Opracowywane są projekty objęcia ochroną merynosa polskiego w starszym typie, cakła podhalańskiego, bydła polskiego czarno-białego, koni sokólskich i sztumskich oraz nutrii (tab. 1 i 3).

W Instytucie Zootechniki-PIB od wielu lat utrzymywanych jest 25 ras i odmian drobiu, dla których Instytut prowadzi księgi. Profesor Adam Mazanowski, wraz z zespołem pracowników, opracował w latach 60. ubiegłego wieku wzorce budowy różnych odmian rodzimych gęsi na podstawie charakterystyki 100 ptaków zakupionych w Instytucie Genetyki i Hodowli Zwierząt PAN w Jastrzębcu. Następnie, przy udziale doświadczonych brakarzy i instruktorów dawnych Zakładów Drobiarskich, ustalono miejsca występowania gęsi odmian regionalnych na terenie Polski. Stada zachowawcze gęsi krajowych odmian regionalnych, wymienione w tabeli 3, zostały wpisane przez FAO do światowych zasobów genetycznych podlegających ochronie (Word Watch List, FAO 2000). Gęsi krajowych stad zachowawczych, utrzymywane w Stacji Zasobów Ge-

netycznych Drobiu Wodnego w Dworzyskach (woj. wielkopolskie), należącej do Instytutu Zootechniki, są jedynymi przedstawicielami tych populacji i nie występują już w innych regionach Polski, np. gęsi kieleckie (fot. 1). Te unikatowe w skali światowej rodzime populacje ptaków użytkowych związane są z różnym, pod względem klimatycznym i środowiskowym, a także kulturowym, regionami Polski, do których są doskonale przystosowane. W Dworzyskach utrzymywanych jest także 6 ras/rodów kaczek objętych programem ochrony, z których pekin krajowy P-33 i minikaczka K-2 (fot. 2) zostały także wpisane przez FAO do światowych zasobów genetycznych podlegających ochronie.

Profesor Stanisław Wężyk z zespołem pracowników Instytutu Zootechniki i Centralnym Ośrodkiem Badawczo-Rozwojowym Drobiarstwa opracowali w latach 70. pierwsze programy ochrony ras kur nieśnych. Obecnie w Zakładach Doświadczalnych Instytutu utrzymywanych jest 8 ras/rodów kur nieśnych, o łącznej liczbie 4400 sztuk, z których 2 rasy (K-22 i A-33) znajdują się w Dusznikach k. Poznania, natomiast 6 pozostałych ras/rodów – w Chorzeliowie k. Mielca. Największym zainteresowaniem spośród nich cieszy się stara rodzima rasa kur – zielononóżka kuropatwiana (fot. 3). Aktualnie opracowywane są programy reintrodukcji ptaków w miejsca ich pierwotnego pochodzenia.

Instytut posiada też stado owiec rasy wrzosówka (fot. 2, IV str. okładki), liczące ok. 130 sztuk. Jest to jedna z najstarszych, rodzimych ras polskich, wywodząca się od północnych owiec krótkoogoniastych (*ovis brachyra borealis*). Na początku lat 70. XX wieku nastąpił prawie zupełny zanik owiec tej rasy i tylko dzięki pracownikom Instytutu Zootechniki, w tym prof. Marii Kardymowicz i prof. Władysławowi Nawarze, owce tej rasy zostały wykupione z gospodarstw chłopskich na wschodzie kraju i zlokalizowane w Zootechnicznym Zakładzie Doświadczalnym w Siejniku. Następnie stado to było przenoszone do Zakładów Doświadczalnych Instytutu Zootechniki w Czechnicy i Rymanowie. W 2002 roku stado przeniesiono do owczarni w Aleksandrowicach k. Balic, gdzie zlokalizowany jest też Dział Ochrony Zasobów Genetycznych Zwierząt. W 2006 roku utworzono tam również fermę królików białych popielniańskich, liczącą 30 samic i 5 samców objętych programem ochrony.

W Zakładzie Doświadczalnym IZ w Kołudzie Wielkiej znajduje się stado zachowawcze owiec merynosa barwnego (liczące ok. 100 sztuk), utworzone w latach 80. XX wieku. Z kolei w Zabierzowie k. Krakowa i w Odrzechowej utrzymywanych jest ok. 60 koni huculskich (fot. 3, IV str. okładki). Te niewielkie, prymitywne konie, wytworzone na terenie Bukowiny i Karpat są obecnie najczęściej wykorzystywane do rekreacji.

W ostatnich latach w Instytucie Zootechniki-PIB wzrosła liczba wydawanych publikacji i opracowań dotyczących problematyki ochrony zwierząt. Od 2005 roku rozpoczęto cykliczny druk wyników oceny użyteczności zwierząt objętych programem ochrony, które są przekazywane do ośrodków doradztwa rolniczego, związków hodowców i do wszystkich innych podmiotów zainteresowa-

nych tą tematyką. W 2006 roku Instytut opracował i wydał album pt. „Polskie rasy zachowawcze – Atlas zwierząt gospodarskich objętych programem ochrony w Polsce”. Jeden numer, z cyklicznie wydawanych w Instytucie „Wiadomości Zootechnicznych” został w całości poświęcony tematyce dotyczącej roli i znaczenia rodzimych i lokalnych ras zwierząt oraz możliwości ich ochrony w ramach PROW na lata 2007-2013.

Na zlecenie ministerstwa rolnictwa Instytut Zootechniki-PIB opracował założenia pakietów rolno-środowiskowych, dotyczących zachowania lokalnych populacji poszczególnych gatunków zwierząt gospodarskich na potrzeby prac nad PROW na lata 2007-2013. Przygotowano planowane liczebności tych populacji, oszacowano poziom wsparcia finansowego w ramach pakietu 6. Opracowano także propozycje programów pomocowych, dotyczących dotowania ochrony zasobów genetycznych drobiu, zwierząt futerkowych, pszczoł i ryb z pomocy krajowej w latach 2007-2013.

W dniach od 31 maja do 2 czerwca br. zorganizowano w Baliach Międzynarodową Konferencję Naukową nt. „Ochrona zasobów genetycznych zwierząt w kraju i w Europie – osiągnięcia i dylematy”, z licznym udziałem gości zagranicznych, będących

przedstawicielami ośrodków naukowych i organizacji pozarządowych zajmujących się ochroną zwierząt na świecie.

Na corocznych wystawach zwierząt hodowlanych „Polagra-Farm” w Poznaniu, Instytut organizuje pokazy zwierząt objętych programami ochrony, połączone z przyznawaniem nagród dla najciekawszych z nich, a pracownicy prowadzą wykłady na seminarium, udzielając bezpośrednio zwiedzającym pełnych informacji z tego zakresu. Na „Polagrze-Farm” rozdawane są także ulotki informacyjne i opracowania nt. wymogów programów ochrony oraz warunków korzystania z pomocy finansowej przez hodowców.

Instytut Zootechniki-PIB aktywnie włączył się do opracowywanej przez Ministerstwo Środowiska Krajowej Strategii Różnorodności Biologicznej. Pracownik Instytutu, jako Krajowy koordynator ds. zasobów genetycznych zwierząt, uczestniczy aktywnie w pracach FAO dotyczących tej tematyki, włączając się także w opracowanie Światowych Strategii Ochrony Zasobów Genetycznych Zwierząt. Wszechstronne informacje na ten temat można uzyskać przeglądając stronę internetową Instytutu (www.izoo.krakow.pl).

Baza naukowo-badawcza w zakładach doświadczalnych i spółkach Instytutu Zootechniki – Państwowego Instytutu Badawczego

Józef Śliwa, Agnieszka Głowacka

Instytut Zootechniki – Państwowy Instytut Badawczy jest jednym z największych instytutów naukowo-badawczych w Polsce. Na mocy Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 1 czerwca 1950 roku powołano do życia Instytut Zootechniki, jako resortową placówkę naukową ministerstwa rolnictwa. W skład Instytutu Zootechniki z centralą w Krakowie weszły wszystkie zakłady doświadczalne, które uprzednio stanowiły bazę Instytutu Genetyki Zwierząt i Biologii Hodowlanej przy Uniwersytecie Jagiellońskim.

Działalność Instytutu Zootechniki była od początku determinowana koniecznością rozwiązywania zagadnień wynikających z bieżących i przyszłych potrzeb polskiej hodowli, poprzez prowadzenie badań naukowych oraz prac rozwojowych z zakresu produkcji i hodowli zwierzęcej, jak również kształtowania środowiska rolniczego w kraju. W tym zakresie prowadzona była na szeroką skalę działalność naukowo-badawcza, wdrożeniowa i upowszechnieniowa oraz usługowa. Zakłady doświadczalne Instytutu Zootechniki prowadziły, oprócz funkcji statutowej, również działalność produkcyjną i usługową.

W roku 1993 został opracowany i zatwierdzony przez Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej kompleksowy program restrukturyzacji Instytutu Zootechniki, który zawierał m.in.: zmiany organizacyjne i rzeczowe zakładów doświadczalnych oraz zaplecza naukowo-badawczego; tworzenie na bazie istniejących jednostek spółek prawa handlowego oraz uporządkowanie gospo-

darki majątkowej Instytutu. W roku 1994 dwa zakłady doświadczalne, jako pierwsze, zostały przekształcone w spółki prawa handlowego – powstał Zakład Doświadczalny IZ Mełno Sp. z o.o. oraz Zakład Doświadczalny IZ Rosocha Sp. z o.o. Obecnie Instytut Zootechniki gospodaruje na ok. 16 tys. ha gruntów. W skład struktur Instytutu wchodzi dwa Zakłady Doświadczalne – w Kołudzie Wielkiej i w Pawłowicach oraz 9 spółek prawa handlowego zlokalizowanych na terenie całego kraju. A oto krótki rys historyczny oraz podstawowe informacje na temat aktualnej sytuacji oraz zaplecza naukowo-badawczego w jednostkach organizacyjnych Instytutu Zootechniki – PIB.

ZAKŁADY DOŚWIADCZALNE INSTYTUTU ZOOTECHNIKI – PIB

Zakład Doświadczalny Kołuda Wielka

W roku 1946 został powołany Zootechniczny Zakład Doświadczalny Kołuda Wielka (woj. kujawsko-pomorskie) przez Ministerstwo Rolnictwa i Reform Rolnych, w ramach akcji tworzenia rolniczych zakładów doświadczalnych. Od 1 stycznia 1951 roku został włączony w strukturę Instytutu Zootechniki. Obecnie powierzchnia

ZZD Kołuda Wielka wynosi ok. 558 ha, w tym 488 ha użytków rolnych. Produkcja zwierzęca oparta jest na stadzie zarodowym gęsi białych kołudzkich® oraz na zarodowym stadzie owiec – plenno-mlecznej owcy kołudzkiej i odmiany barwej merynosa polskiego (rezerwa genetyczna 125 matek). W Zakładzie

realizowane są tematy badawcze z zakresu technologii chowu oraz hodowli owiec i gęsi. Działalność i główne osiągnięcia w zakresie chowu i hodowli gęsi to, między innymi:

♦ Wytworzenie dwóch rodów gęsi białych kołudzkich®: W11 – matecznego o wybitnych zdolnościach reprodukcyjnych (70 jaj i około 46 gąsiąt od nioski); W33 – ojcowskiego o bardzo dobrej użyteczności mięsnej.

♦ Uzyskanie zdolności kombinacyjnej obu rodów – skojarzone gęsiory mięsnego rodu W33 z samicami rodu nieśnego W11 dają mieszańca W31, doskonałego do produkcji „gęsi owsianych”.

♦ ZZD Kołuda Wielka jest właścicielem genotypu, a ferma zarodowa w Krajowym Ośrodku Badawczo-Hodowlanym Gęsi jest jedyną taką fermą na świecie.